

ЛІТЕРАТУРА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Лакуста Т.І.

аспірантка,

*Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича*

МОЗЕС РОЗЕНКРАНЦ І НІМЕЦЬКА МОВА

Що таке мова? Вчені дають цьому терміну різні визначення, оперуючи понятійними категоріями, що притаманні досліджуваній ними галузі знань. Одне з них – максимально стисле й узагальнене – знаходимо у популярному «Літературознавчому словнику-довіднику»: «Мова – самобутня система звукових знаків, основа духотворчого життя етносу, нації, людства. Виконує важливі комунікативні, асоціативні, пізнавальні, оцінні, волютативні, емотивні, естетичні функції, не зводячись до жодної з них зокрема, оскільки зосереджує в собі універсальні ознаки» [3, с. 454].

Існує, однак, чимало інших визначень цього феномену, які більшою мірою акцентують передусім його онтологічні аспекти. Так, наприклад, у своїй праці «Дорогою до мови» німецький філософ М. Гайдеггер зазначає, що «мова – це здійснюваний людиною вияв внутрішніх порухів душі й того світогляду, що його спрямовує» [1, с. 27].

Мова – це живий організм, який змінюється, розвивається, долає кордони. «Мова не зафіксована територіально, – стверджує П. Рихло, – вона може мандрувати в інше місце разом із носіями, може експортуватися та імпортуватися» [9, с. 26]. «Мандрівки» мови, як правило, пов'язані з певними історичними, суспільними та політичними процесами.

Впродовж багатьох десятиліть на території Буковини мирно співіснували багато представників мовно-етнічних груп: українці, поляки, румуни, євреї, молдавани, німці та ін. Чимало людей говорили кількома мовами і пишалися цим. Це явище було зумовлене історичними перипетіями, так як Буковина у різні роки входила до

складу різних держав: Молдавського князівства, Габсбурзької монархії, королівства Румунії, Радянського Союзу.

За панування певної держави змінювалася й офіційна мова. Із включенням Буковини до складу Австро-Угорщини такою мовою стала німецька. «Цей мало не 150-річний період із однозначною перевагою німецької мови спричинив на Буковині, особливо, в її столиці Чернівцях, виникнення німецькомовної літератури» [9, с. 26] – пише П. Рихло. Буковинські письменники в той час писали переважно німецькою мовою. «В кінці XIX століття багато буковинських інтелектуалів відчували, що повинні зіграти активну роль в німецькомовному світі, зокрема, в літературі, – зазначає Джоан Ейвері. – Маючи лише адміністративний статус у XVIII столітті, німецька мова стала мовою поезії в XX ст. Вже на цьому етапі письменники з Буковини пишалися тим, що писали свої твори німецькою» [5, с. 17]. Писати німецькою було «модно», означало належати до могутньої на той час держави, бути частиною великого німецькомовного літературного світу, бути приналежним до високої німецької культури.

«Звичайно, що німецька мова у Чернівцях, – зауважує П. Рихло, – мала свої особливості, так як вона функціонувала дуже віддалено від Відня та Берліна, поряд із іншими мовами краю, у щоденному контакті з ними, і це близьке сусідство нерідко приводило до взаємних інтерференцій, так що в чернівецькій німецькій мові були присутні сліди багатьох інших мов – у фонетиці й лексиці, в синтаксисі й інтонації» [9, с. 28].

В період румунського панування на Буковині мовна ситуація повністю змінилася. Нові господарі впроваджували румунську мову в усі галузі суспільного життя. На території краю залишалося все менше носіїв німецької мови. Асимільовані євреї, що спілкувалися, здебільшого, німецькою та їдишем, витіснялися новою владою з державного управління, торгівлі, освіти, медицини. Саме така складна ситуація і спровокувала, на думку вчених, сплеск німецькомовної творчості. Для буковинських авторів вона стала ніби ковтком свіжого повітря в задушливій атмосфері тотальної румунізації. Німецька мова давала можливість представникам чернівецької групи поетів, до якої належали Альфред Маргул-

Шпербер, Іммануель Вайсглас, Мозес Розенкранц, Пауль Целан, Роза Ауслендер, Альфред Гонг, Георг Дроздовський, Аарон Аппельфельд, Альфред Кіттнер та ін. «втєкти» від реальності, відчуті втрачену свободу, продовжувати відчувати себе частиною німецькомовного світу поезії, який був для буковинських поетів взірцем і до якого вони ставилися з великою повагою і трепетом. Тобто, перефразувавши М. Гайдеггера, мова несла чернівецьких митців над прірвою, доки вони трималися за те, що вона озвучувала [1, с. 23].

Спочатку Розенкранц писав вірші німецькою мовою тільки для себе. Чому саме цією мовою, автор пізніше не зміг пояснити. В одному зі своїх інтерв'ю поет заявив: «Я не писав мовою вбивць. Я опирався на класичну німецьку мову і класичну німецьку літературу. Я спробував вибудувати сучасний матеріал у традиційних формах» [6]. Як зазначає Дж. Ейвері, Мозес Розенкранц «бачив німецьку мову як ґрунт, який він орав і засаджував, землю, на якій він стояв» [5, с. 59].

Своє рішення вибору мови поет описав у вірші «Aus deutschem Stoff» («З німецького матеріалу»). Ця поезія має два варіанти – перший – 1940 р., другий – 1986 р. Власну творчість Розенкранц називає співом, а написану книгу – «книгою пісень, книгою кохання до любого німецького слова» («*So ist dies Liederbuch entstanden, ein Liebesbuch um liebe deutsche Wort...*»). Перша редакція вірша, знайдена в архіві Нью-Йорка у рукописному варіанті, датована листопадом 1940 року. Поезія сповнена почуттями захоплення німецьким словом. Поет називає німецьку мову дорогою (*die teure Sprache*), вважає її мостом між своїм попереднім життям і німецьким звучанням («*...so schuf ich aus dem Leben mir die Brücke / zum deutschen Ton*»), підкреслює, що саме завдяки німецькій мові він «не був німим» («*...und war nicht stumm*») [8].

Вже у 1986 році Мозес Розенкранц переробив цю поезію. Вірш набуває зовсім іншого звучання. Зникає захоплений тон, хоча роль німецької мови у творчості автора аж ніяк не применшена. Друга редакція містить уже не шість, а п'ять катренів. Поет відкинув чотиривірш, де в першій редакції він описує німецьку мову як прихисток, укриття для себе від холоду і мороку в слов'янському мовному середовищі.

Автор і далі називає свою збірку книгою пісень, але це вже не збірка кохання, а збірка гірких і болісних потаємних слів. Поет змінив і назву твору: перша назва – «Aus deutschem Stoff» («З німецького матеріалу»), друга назва – «Einstimmung zu einem mir entwendeten Manuskript» («Співзвучність із вкраденим мною рукописом»).

*Nichts hatte ich der Welt zu sagen
die unversöhnlich ihre Bahnen zieht
mir selber suchte ich nur leis zu wagen
ein heilsam Lied*

*Ich tats auf deutsch wieso gekommen
die fremde Sprache mir ich weiß es nicht
sie hat mir tief im grauen Land entglommen
ihr heimlich Licht*

*Darunter ist dies Liederbuch entstanden
ein Buch des Trostes aus dem Raunenwort
und selig war ich wenn in seinen Banden
es mich trug fort*

*Drum ließ ich gerne jede Gunst zurücke
es war der Leiden vielbegehrter Lohn
es war aus meiner stummen Qual die Brücke
zu diesem Ton*

*Nichts hatte ich der Welt zu künden
die unversöhnt in Blut und Tränen stand
mir selber suchte ich ein Lied zu finden
im tauben Land*

*Не мав що світу я сказати
що невблаганно шлях долає свій
лиш тихо сам наважився шукати
мотив живий*

*Цей спів німецький але звідки
прийшла ця річ чужа не знаю я
немов би спалах племінкої квітки
в сумних краях*

*З'явилася так пісенна книга
утіхи збірка з потаємних слів
підносили мене немов на крилах
рядки томів*

*Тому відкинув жалісливі звуки
це був жаданий приз усіх страждань
це був місток із мовчазної муки
до цих звучань*

*Не мав що світу я додати
що вистояв у крові і сльозах
хотів собі я пісню відшукати
в глухих краях [7, с. 86]. (Переклад Т. Лакусти)*

Мелодія вірша пронизана болем. Автор вживає слова *страждання, мука, біль, кров, сльози*, акцентуючи увагу на внутрішніх переживаннях ліричного героя. Розенкранц також зауважує, що, не дивлячись на горе і страждання людей, світ продовжує рухатися своїм шляхом: життя продовжується.

Приклад двох варіантів цієї поезії яскраво демонструє нам, як змінювалося ставлення поета до німецької мови. Спочатку він нею захоплювався, можна сказати, був «закоханий» у німецьке слово. Пізніше, після трагедії Другої світової війни та Голокосту автор ставиться до німецької мови стриманіше, проте вірить, що саме завдяки німецькому слову він знайде розраду в похмурому світі, зможе заспівати пісню.

Мозес Розенкранц був євреєм, саме приналежність до єврейського народу визначила його долю під час Другої світової війни. Жахи Голокосту не могли не вплинути на ставлення поета до німецької мови. Петро Рихло під-креслює, що «негативний спадок

нацистського минулого, який так чи інакше тяжів над німецькою мовою», приводив до того, що часом німецько-єврейські письменники її навіть заперечували [4, с. 81]. Наприклад, Роза Ауслендер після Голокосту довгий час писала свої поезії винятково англійською мовою. Пауль Целан, який утратив родину під час Голокосту, просить пробачення у загиблої матері за німецькі рядки: «*Чи стерпиш, матусю, як в давні роки / ці тихі, німецькі, болючі рядки?*» [2, с. 351]. «Мова навіки таврована – і травмована! – знаками свого часу, який наклав свій страхітливий відбиток і на поезію» – зазначає П. Рихло [4, с. 35].

М. Розенкранц, на відміну від інших німецькомовних поетів єврейського походження, не змінив мови своєї творчості, хоча добре володів кількома мовами, проживав деякий час у Румунії, перекладав з румунської на німецьку.

Мова допомагала письменнику не втрачати незримий зв'язок з батьківщиною і тоді, коли він перебував довгі десять років у таборах ГУЛАГу. Вона стала його сховищем, «домом буття» (М. Гайдегер). Німецька мова залишилася його пристанищем, джерелом спогадів, «вітром із втраченої батьківщини» до кінця його життєвого шляху протяжністю майже у сто років.

Список використаних джерел:

1. Гайдегер М. Дорогою до мови / Переклав з нім. Володимир Кам'янець. – Львів : Літопис, 2007. – 232 с.
2. Загублена арфа: антологія німецькомовної поезії Буковини / концепція вид., передм., пер., бібліогр. довідки Петра Рихла. – 2-е доп. видання. – Чернівці : Книги-XXI, 2008. – 608 с. – Текст парал.: нім., укр.
3. Літературознавчий словник-довідник / За ред. Р.Т. Гром'яка, Ю.І. Коваліва, В.І. Теремка. Київ : ВЦ «Академія», 2006. 752 с. (Nota bene).
4. Рихло П.В. Поетика діалогу. Творчість Пауля Целана як інтертекст: Монографія. – Чернівці : «Рута», 2005. – 584 с.
5. Avery Joan. Moses Rosenkranz, the Bukovina and the concept of Sprache als Heimat. // Queen Mary University of London. Submitted for German Literature PhD, 2008. – 197 p.
6. Kußmann Matthias. Moses Rosenkranz zum 100. Geburtstag am 20. Juni 2004. Deutschlandfunk, 17. Juni 2004. URL: https://www.deutschlandfunk.de/moses-rosenkranz-zum-100-geburtstag-am-20-juni-2004.700.de.html?dram:article_id=81866 (дата звернення: 25.01.2020).

7. Rosenkranz Moses. Bukowina. Gedichte 1920-1997 / Moses Rosenkranz. Zsgest. vom Verf. unter Mitw. von Doris Rosenkranz und George Guțu. Mit einem Interview von Stefan Sienerth und einem Essay von Hans Bergel. – Orig. – Ausg. – Aachen: Rimbaud, (Texte aus der Bukowina; Bd. 6).

8. Rosenkranz, Moses. Collection 1930-1999. URL: <https://archive.org/details/mosesrosenkranz> (дата звернення: 12.01.2020).

9. Rychlo, Petro. «Sprache, du heilige» : Sprachreflexionen in der deutschen Dichtung der Bukowina // Питання літературознавства. – Вип. 96. – Чернівці, 2017. – С. 25-39.